

Dobberen op een zee van toe gelaten lust

RIK SAUWEN

Tentoonstellingen prijs je niet aan met een exacte omschrijving van wat zij te bieden hebben. Ontwapenende eerlijkheid schiet tekort om drommen bezoekers in beweging te zetten. Maar goedklinkende beeldspraak, eventueel gekruid met een omfloerste toespeling, dat kan wonderen verrichten. Zegt u nu zelf. Waar zou uw voorkeur naar uitgaan: naar 'Hoogtepunten uit Abdijbibliotheken in de Provincie Antwerpen' of naar 'Een Zee van Toegelaten Lust'? Nochtans één en dezelfde tentoonstelling in de Koningin Fabiolazaal te Antwerpen.

De naam Godefridus Bouvaert zegt u waarschijnlijk niets. De samenstellers van de tentoonstelling kenden hem ook niet, maar tijdens hun opzoekingen hebben zij zijn verdiensten leren waarderen. Hij was ergens in de achttiende eeuw bibliothecaris van de Sint-Bernardusabdij te Hemiksem. Die taak moet hem erg veel voldoening gegeven hebben. In het document waarin hij de boekenrijkdom van de abdij beschrijft (een echte catalogus durven wij het niet noemen) laat hij zijn geestdrift de vrije loop. Zijn poetische kwaliteiten zijn maar aan de povere kant en hij rijgt de karamelleverzen moeiteloos aan elkaar. Toch inspireren de boeken hem tot één genster zuivere poëzie. De bibliotheek omschrijft hij als 'So een plaats verciert met Boeken' die hij vergelijkt met een 'aengenamen schat', nogal onhandig rijmend met 'als dat'. Maar dan komt het:

*"ja 'k en vreese niet te seggen,
dat zy is soo vol van rust;
dat sy schynt een zee te wesen
vol van toegelaten lust."*

Het ontuchtige 'lust' wordt op merkwaardige wijze salonfähig gemaakt door er het epitheton 'toegelaten' aan te koppelen: een prachtige vondst ontstaan in een bibliotheekfiets! De tentoonstelling in spe die het tot dan toe met een werktitel had moeten stellen, had meteen een titel met panache. Maar wat moeten wij ons hierbij voorstellen?

Vitruvius, *De architectura libri decem*. Francesco de Franceschi en Johann Criegher. Venetië, 1567. Abdij Bornem

Eco achterna?

Het is een reflex geworden. Telkens het onderwerp bibliotheek ter sprake komt, volgt automatisch de verwijzing naar Umberto Eco's succesboek *De Naam van de Roos*. Professor Pierre Delsaert en zijn medewerkers reageren niet echt geprikkeld op mijn opmerking in die zin. Maar ik ben blijkbaar niet de eerste die hiermee komt aan-
dra-
ven, want zij pareren gevat. 'Bij Eco gaat het om een verborgen bibliotheek; de tentoonstelling stelt gebruiksbibliotheken in de kijker. Dat is toch iets anders.'

De opdracht van het Antwerpse Provinciebestuur aan de Universiteit Antwerpen was duidelijk omschreven: het valoriseren van het oude boekenbestand van vijf abdijen uit de provincie, met name Averbode, Bornem, Postel, Tongerlo en Westmalle.

Stuk voor stuk hebben die abdijen inderdaad een belangrijk patrimonium weten te bewaren. Nochtans is een dergelijk bezit erg kwetsbaar. Het kan ten prooi vallen aan oorlogen en revoluties, aan water en vuur, om van de menselijke bekrompenheid maar te zwijgen.

Manuale Pietatis of *Libellus oratorium* van Marcus Cruyt (Leuven, ca. 1524) Abdij van Bornem. Perkament (velijn), 78 p. Afbeelding: f° 1v° en 2r°

Charles Morren, *La Belgique Horticole, Journal des jardins, des serres et des vergers*, Luik, 1851-1885.

Het onderzoek heeft het vermoeden meer dan bevestigd. Wat die bedreigingen betreft, zijn er in onze gewesten twee sleutelmomenten: de godsdienstige strubbelingen in de zestiende eeuw en vooral de Franse Revolutie. Beeldenstormers handelden eerder in een opwelling die plaatselijk erg radicale gevolgen kon hebben. Je kon pech hebben, maar het kon ook meevallen. Daarentegen gingen de Franse Revolutionairen wel systematisch te werk. Kloosters en al hun bezittingen werden verbeurd verklaard. En dat hield meteen ook de inbeslagname van hun boekenbezit in. Zo kwam de overheid in het bezit van een enorme massa boeken waarvan zij niet altijd wist wat er mee aan te vangen. Een deel ervan belandde in de Ecoles Centrales, de pronkstukken van het nieuwe onderwijssysteem. Zo kwamen bijvoorbeeld de boeken uit Averbode in de Universiteit van Luik terecht. Wanneer ook de grote openbare bibliotheken bediend waren, bleef een aanzienlijke massa papier over dat op één of andere manier zijn weg op de markt moest vinden, onder meer via veilingen. De inbeslagname gebeurde niet altijd met dezelfde doortastendheid. Niet elke com-

missaris gaf zich de moeite om na te gaan of alles wel degelijk aan hem was afgedragen. Kostbare boeken en documenten werden verstoep en doken in meer rustige tijden op in pastorijen of in privé-bezit.

Na 1830 tekent zich een beweging af om een aantal opgeheven kloosters opnieuw tot leven te brengen. Hierbij hoort de samenstelling van een bibliotheek, want 'een klooster zonder bibliotheek is als een fort zonder wapens'. In de mate van het mogelijke wordt het vroegere patrimonium opnieuw samengesteld, maar dat is niet de eerste opdracht. Het komt er vooral op aan een werkzaam wetenschappelijk instrument uit te bouwen. Hierbij speelt vaak de persoonlijke belangstelling van bibliotheekabten en bibliothecarissen een rol. Rond de helft van de negentiende eeuw hebben de abdijen die ons aanbelangen opnieuw een patrimonium samengesteld: de boeken die tijdens de Franse tijd verborgen werden, hebben meestal hun plaats opnieuw ingenomen, aangevuld met gerichte aankopen en milde schenkingen. Dit is alvast het geval voor de vijf Antwerpse abdijen.

zeeslang

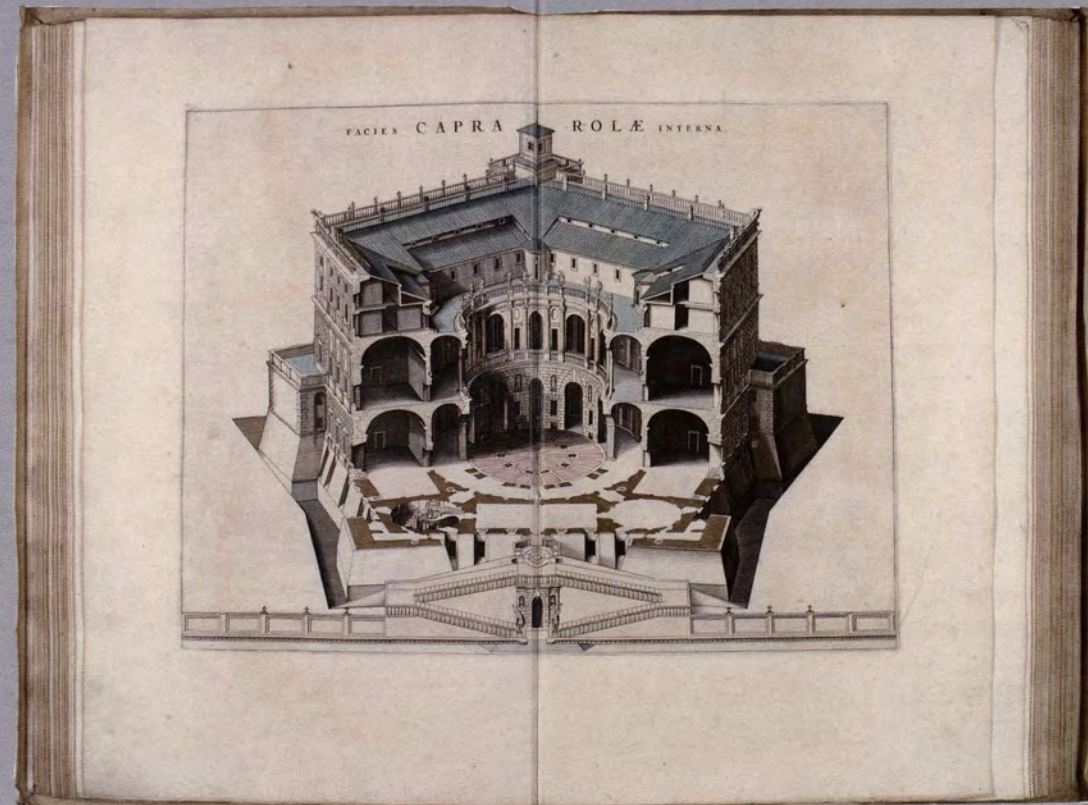
Lapageria rosea - Lapageria alba

Charles Morren, *La Belgique Horticole, Journal des jardins, des serres et des vergers, Luik, 1851-1885.*

Charles Morren, *La Belgique Horticole, Journal des jardins, des serres et des vergers, Luik, 1851-1885.*

Johannes Blaeu, *Theatrum civitatum et admirandorum Italiae. Amsterdam, 1663. Abdij Tongerlo*

babel, Olfert dapper, *Naukeurige Beschryving van Asië, Amsterdam, Jacob Van Meurs, 1680*

Binnen dat rijtje bekleedt Westmalle een enigszins aparte plaats: het is een creatie uit de negentiende eeuw. De collectie volgt echter hetzelfde patroon als de andere abdijen die aanzienlijk ouder zijn en reeds een patrimonium hadden.

Duizend jaar boekgeschiedenis

Het stereotiepe beeld van de abdijbibliotheek is dat van het scriptorium en een weelde aan handschriften al dan niet met de rijkste miniaturen versierd. De tentoonstellingbouwers verzetten zich tegen dat vertekende beeld. Rijkversierde handschriften waren pronkstukken en geen werktuigen. Op de tentoonstelling zal wel een selectie handschriften te zien zijn, maar deze vertegenwoordigt slechts tien procent van de tentoongestelde voorwerpen. Het ligt veel meer in de bedoeling een idee te geven van de functie van deze bibliotheken. De voorbereiding van de tentoonstelling heeft hieromtrent wel duidelijkheid gebracht. Er bestaat geen vast patroon waarop de bibliotheken zijn uitgebouwd, maar de collecties lopen in grote trekken parallel. De hoofdthema's zijn godsdienst, recht, wetenschappen en geschiedenis. Typierend is ook de belangstelling voor de plaatselijke geschiedenis. Die evenwichtigheid en diversiteit gaan wel in dalende lijn in de tweede helft van de negentiende eeuw en in de twintigste eeuw. De collectie spits zich dan meer toe op religieuze werken. De aanwezigheid van theologische werken, zowel algemeen als betrekking hebbend

op de eigen orde is een voorspelbare constante. De juridische werken horen ook tot het normale bezit. Prelaten en abten hebben immers wereldlijke macht ook als politieke mandatarissen, in de Staten van Brabant bijvoorbeeld. Als grootgrondbezitters hebben zij belangen te verdedigen, liefst met onweerlegbare argumenten! Bij de wetenschappen valt het aantal werken op in verband met geneeskunde, maar ook mechanica, architectuur, natuurkunde, aardrijkskunde en kosmografie zijn goed vertegenwoordigd. Linnaeus en Diderot staan er broederlijk naast Augustinus en Thomas van Aquino, naast Erasmus en La Fontaine. De bibliotheken zijn duidelijk opgevat als werktuigen. Zij waren en zijn er niet enkel voor de persoonlijke geestelijke verrijking maar ook voor de ondersteuning van studerende confraters. Voor de duur van hun studies konden hun werken worden uitgeleend. Die bewegingen zijn traceerbaar. De wetenschappelijke opsplitsing wordt soms ook fysisch weergegeven, bijvoorbeeld door een vierkante opstelling van de boeken, één wand per discipline. Daar heb je Eco weer! Die diverse aspecten worden op de tentoonstelling belicht aan de hand van representatieve werken; verrassingen worden niet geschuwd. De klemtoon ligt natuurlijk op werken van vóór 1830. Na die tijd gaat de diversiteit wat verloren. Het voorwerp boek wordt ook minder spectaculair. Vermits de tentoonstelling voor een breed publiek bedoeld is, wordt geopteerd om met een aantal

verrassende stukken uit te pakken, naast werken die representatief zijn voor de monastieke spiritualiteit, in druk of in prachtig regelmatig handschrift. Abdijbibliotheken zijn oorden van studie en rust. Zij vormen een patrimonium dat op discrete manier onderhouden en gekoesterd wordt. Tentoonstellingen zoals deze honoreren deze lovenswaardige dagelijkse inspanning. Hetzelfde thema had natuurlijk ook landelijk of nog breder kunnen behandeld worden, maar dan zou aan de charme van de abdijbibliotheek als een kleine wetenschappelijke microkosmos voorbij gegaan zijn. De gebruikers van die bibliotheken wisten en weten die eigen sfeer, als uitstraling van geestelijke rijkdom naar waarde te schatten. Beweerde een geestdriftige lezer in de bibliotheek van de abdij van Tongerlo niet dat deze in rijkdom die van het Vaticaan overtrof? Het zegt alvast meer over de tevredenheid van die man dan over zijn inschattingsvermogen. Klaarblijkelijk zonk hij weg in 'een zee van toegelaten lust'.

PRAKTISCH

KONINGIN FABIOLA ZAAL
Jezusstraat 28-30, 2000 Antwerpen
Van 20/11 tot 30/01/2005
Open van dinsdag tot zondag van 10 tot 17 uur
Toegangsprijzen: € 3,00
Reductie (-25, 65+, werklozen) € 2,00
Groepen vanaf 10 personen € 2,00 per persoon, -13 jaar gratis